

ARC-VONÁSOK

Beszélgetés Vathy Zsuzsával

„Nem leszek talált tárgy, miért? Csak! De akkor színt kell vallani, miért nem az, és miért más.” Látszólag odavetett mondatok Vathy Zsuzsa egyik novellájából, én azonban úgy hiszem, egy egész írói ars poetica bujkál benne. Vathy Zsuzsa sose tartotta ugyan követendőnek a realista ábrázolásmódot műveiben, de csak a vállrándító magatartásának bemutatásával sem elégedett meg. Nem írja le gyakran a felelősség szót, regényeinek, elbeszéléseinek hősei a miért kérdése elől mégsem bujhatnak el. Igyekszenek őket olyan helyzetbe hozni, hogy színt valljanak. Az író persze előbb van, mint az ars poetica, az ars poetica mélyebb is annál, minthogy magával az írással kezdődjék. Már benne él abban a magatartásban, amit az író aztán nevezhet úgy is, önnön gyerekkorára visszaemlékezve, hogy tény, tudás, emlékek, megtörtént élet.

– Pápán nőttem fel, és Pápa nagy hagyományú kulturváros. És bár azokon az utcákon és köveken jártam, melyeken Jókai és Petőfi jártak, élő írók nem láttam, csak 25–26 éves koromban vagy valamivel korábban, amikor már egyetemista voltam. Úgyhogy énnekem soha meg nem fordult a fejemben, hogy író szeretnék lenni, vagy hogy egyúttal ez is szóba jöhet.

– Gondolod, ez összefügghet, tehát inspiratív lehet valaki számára, hogy megjelenik a városban egy ismert költő, elmondja a versét vagy megjelenik egy prózáíró, jelölvasssa legújabb regényét?

– Igen. Mesélték, hogy Pápán járt Kosztolányi, egy előadó estje volt, és akik elmesélték, azok harminc év után is olyan megrendítően, döbbenetesen és izgatottan mondták el Kosztolányi pápai szereplését, hogy irigykedtem rájuk, én miért nem lehettem ott és miért nem hallhattam.

– Mégis úgy döntöttél, hogy vegyészmérnök leszel, és így Veszprémbe kerültél.

– Ez egy nagyon szép kitérő volt az életemben. Nem egyetemista korában, csak jóval később jön rá az ember, hogy tudomány, művészet valahol találkozhatnak és ugyanarról szól mindkettő, csak egy kicsit másképpen. De hát, amikor az ember tanulja a fizikát, kémiát, matematikát, akkor egyáltalán nincsenek ilyen gondolatai, akkor inkább olyasfélék: a szavak alkalmatlanok rá, hogy kifejezzem azt, amit szeretnék mondani, a szavak legfeljebb arra

alkalmasak, hogy a legközönségesebb gondolatokat leírják. Megkérdezték tőlem sokszor, főleg régen, hogy miért és hogyan lettem író, és erre én sose tudtam válaszolni. Valójában most se tudok, viszont úgy tíz évvel ezelőtt egy novellámban megírtam, ez egy nyáron hogy és mint zajlott le. Azóta is óvakodom tőle, hogy a saját szavaimat próbáljam elmondani, mert tények és elmesélés szintjén ez elmondhatatlan.

– *Ha jól gondolom, ez talán a Kert című novellád lehet. Ugye?*

– Igen.

– *Mert ez a novella arról szól, milyen elemi erővel hat egyszer csak a főszereplő egyetemista lányra az, hogy leül, és elkezd olvasni egy könyvet, elkezd olvasni a Thibault családot.*

– Igen, de itt azért nem elhanyagolható, hogy a Thibault családot olvasva oldalanként felháborodtam, hogy ez egy rossz könyv, ez nekem nem tetszik, és mondatokat idéztem: hogyan szabad ilyen mondatokat leírni? Én, aki amatőr voltam, vagyis hogy talán még nem is próbálkoztam meg az írással, ezzel az elutasítással indult el tulajdonképpen a próbálkozási vágy bennem, hogy ha ez neked rossz, akkor csinálj valamit, ami esetleg jobb. Elnézést kérek azóta is Roger Martin du Gard-tól, mert valószínű, hogy annál sokkal jobb könyvet írt, mint amilyenek én őt 22–23 éves koromban láttam.

– *Azt hiszem, amióta Flaubert azt mondta, hogy „Bovaryné én vagyok”, nem nagyon szabad, vagy nem nagyon lehet egy írótól megkérdezni, miként jelenik meg, hol jelenik meg a regényeiben, novelláiban. Hogyha azonban a Te életutadat nézi, a Te elbeszéléseidet, regényeidet olvassa az ember, akkor azért azt tapasztalja, hogy Vathy Zsuzsa megjelenik. Megjelenik a kislány, megjelenik az egyetemista, megjelenik a felnőtt, vagy az a Vathy Zsuzsa, akinek már családja van.*

– Fiatalon, tehát kezdő író korában az ember alig tud attól szabadulni, hogy mindig magáról írjon, mindig magáról akar beszélni és ez bizonyos fokú exhibicionizmus, hogy úgy mondjam, föltétlen kárára van annak, amit meg szeretne írni. Aki ilyenkor segíteni akar, megpróbálja egy kicsit kitaszigálni magát az író a novellának vagy az írásnak a közepéből. Később aztán ez magától megoldódik. Amikor az ember elég sok mindent megél, akkor a személyes emlékezet családi emlékezet és történelmi emlékezet lesz – és a különféle idők, akár nagyobb időt tekintve, egymást átfedik. És ilyenkor érzi azt az ember, hogyha valamit megmondani, kimondani szeretne, akkor föltétlenül magát kell fölmutatnia.

– *Persze, azért ez nagyon érthető volt, hogy Te az első írásaidban is és később is felidézted Pápát, a gyerekkorodat. Hisz édesapádnak Pápán ügyvédi irodája volt, ahol*

azért Te – mint egy színházban –, különféle figurákat láttál, különféle élethelyzeteket, magatartásokat, hazugságokat. Besétált a házatokba maga az élet.

– Igen. Ez nagy ajándék volt, hogy szinte ott nőttünk fel apám ügyvédi irodájában. Annál is inkább, mert akkor aztán a ház, ahol laktunk, társbérlet lett, egyre zsugorodott, és akár akartuk, akár nem, előttünk zajlott le a tényállásfelvétel, a dolog értékelése, a gépelés és mindenféle beszélgetés. Ezenkívül még hallottuk azt is, amikor anyám és apám vitatkoztak éjszaka – mert egy szobában aludt az egész család –, vitatkoztak, hogy ezt ne, ezt igen, ezt miért így kell. Még külön végighallgattuk, amit nem szántak nekünk, de fölöttébb izgalmas volt.

– Amikor elkezdted írni, akkor Téged tulajdonképpen az írásnak csak az anyag, az elmondandója izgatott, vagy kerestél-e hozzá valamiféle formát? Voltak-e a szöveg megformálásával gondjaid?

– Sajnos, sok bajom, sok gondom volt. Hogyha abban az időben, amikor elkezdtem írni, van valaki a közelemben, aki egy kicsit segít és sok rossz hatást kiszűr, vagy egy mondattal meggyőz, hogy tessék félretolni, egyáltalán nem kell vele foglalkozni, akkor hamarabb eljutok egy olyan formához, amit meg szerettem volna találni. Így túlságosan sok, és hogy is mondjam, nem figyelemre méltó hatás ért. Már első novellám megjelent, amikor Szentkuthy Miklós adott nekem nagyon szép, és az ő írói voltához méltó tanácsokat.

– És hogy kerültél pontosan Szentkuthy Miklóssal kapcsolatba, aki végül is azért az egyik legerősebb írónak számított? Az ő nyomdokain haladni különösképpen nem nagyon lehetett.

– A felesége német, angol és francia órákat adott, és nagyon szerették, hogyha pl. mérnökök mentek hozzájuk, orvosok, akiknek a működésük teljes mértékben távol esik az írói világtól – tehát kvázi ugyanúgy, mint ahogy egy ügyvédi irodába bejött hozzánk a természetes, hétköznapi élet –, amit látni nekik nem adatott meg másképp.

És hát nagyon örültek, hogy megint egy mérnök jött, egy fiatal mérnök. És körülbelül egy év után mertem csak megmondani, hogy írok és megkértem Szentkuthy Miklós feleségét, Dollykát, hogy kérdezze meg Miklóstól, elolvassná-e egyik novellámat. Es akkor odaadtam neki – mondjuk – kedden a novellát. Csütörtökön kaptam egy táviratot, hogy „novellájának szóról szóra való elemzése után kérem keressen fel, ekkor és ekkor.”

Valójában a novella terjedelménél nagyobb terjedelemben elemezte az írásomat.

– *Izgatott voltál?*

– Igen.

– *Megvan?*

– Meg. Ezt persze felhasználta arra, hogy ő is elmondja a véleményét a kortárs irodalomról, amikor már a divatáramlatok kezdtek bejönni hozzánk. A nouveau roman akkor volt nagyon divatos irányzat nálunk is, az egzisztencialista filozófia is nagyon divatos volt, és kajánul, boldogan kigúnyolta, kinevette mindegyiket.

– *Azzal, hogy Te vegyész-mérnök ballgató voltál, és dolgoztál is Százhalombattán vegyész-mérnökként, nem is lehetett talán módod, hogy olyan írói csoportosulásokba kerülj, ami bizonyos életrészekben nagyon jó és nagyon nagy segítség. Te nagyon magányos lehettél.*

– Biztos én is ügyetlen voltam, tehát nem találtam meg azt az utat, azokat az iskolákat vagy csoportokat, akikhez fordulhattam volna. Azután egy kicsit később megjött az írókkal való találkozás, kapcsolat, barátság is, de amikor a legnagyobb szükségem lett volna rá – részben –, feltehetően a saját hibámból nem találtam rá. Erre azt szoktam mondani: mesterek, legalábbis élő, eleven mesterek nélkül kellett a saját utamra rátalálni.

– *Hogy sikerült életedben az az időszak, amikor párhuzamosan voltál vegyész-mérnök és már írtál? Kollégáknak például elmondtad, vagy megpróbáltad függetleníteni az életednek ezt az oldalát az írástól?*

– Nem, nem mondtam. Mikor az első novellám megjelent az *Új Írás*ban – azt hiszem, az 68–69-ben volt –, akkor tudták meg a kollégáim. És itt hadd említsem meg, Hága László volt akkor a százhalombattai olajfinomító főtechnológusa, aki következő évben egy robbanás során meghalt és vele együtt kilencen vagy tízen haltak meg akkor. Ő egy nagyon nagy tudású és nagy tekintélyű mérnök volt, és mikor az *Új Írás* megjelent, legnagyobb meglepetésemre odajött hozzám, úgy is mint főnököm, mint az olajfinomító – mondjuk – második embere s azt mondta, olvasta, gratulál a novellámhoz és nem tudta, hogy én ilyenekkel is foglalkozom. Sok sikert kívánt. Ez egy nagyon szép, váratlan gesztus volt a műszaki emberek világában.

– *És az váratlan volt-e számodra, hogy egyszer csak úgy döntöttél, hogy abba kell hagynod a vegyész-mérnöki munkát, és az életedet csak az írásnak kell szentelni. Vagyis úgy tudom, üzemi újságíró lettél.*

– Igen. De ezen nem volt mit gondolkozni, mert azt nagyon hamar felfogtam, hogy jó író és jó mérnök nem lehetek. Úgyhogy, amikor letelt az az idő, amit énnekem ott el kellett tölteni – ösztöndíjból tanultam –, mert szüleim nem tudtak akkor engem pénzzel támogatni; hát, amikor ez letelt, akkor elköszöntem és nagyon baráti viszonyban váltunk el a volt kollégáimtól. Akkor elmentem üzemi újságírónak. Az újságírásnak akkor nem jöhetett más változata számításba, 1970-ben egy országos napilaphoz elmenni poli-

तिकai okokból nem lehetett. Nem lehetett vállalni azt, amit ott kívántak az embertől. Úgyhogy az üzemi lap egy olyan menedék volt. Nagyon sok író dolgozott akkor ilyen újságnál.

– *Hogyne, például Bella István is.*

– A szerkesztőségben például csak írók és költők voltak. És az újságírás közben megtudtam egy nagyon fontos dolgot: hogy az újságírásnak és az irodalomnak semmi köze egymáshoz! Más a nyelve, azonkívül az újságírásnak az a dolga, hogy megírja, ami megtörtént, amit pedig az irodalomnak kell megírni és az irodalom és az író ír meg, az vagy soha nem történt meg, vagy egyszer megtörténhetne, vagy pedig a valós világgal sokkal kisebb az érintkezése, mint amit a tények el tudnak mondani. A másik dolog, amit az újságírásnak köszönhetek: megértette velem azt, hogy minden rám tartozik! Minden ember sorsa, élete. Meg rád, meg a többi emberre. Aki – mint én is – felnőtt egy vidéki polgári környezetben, azt úgy nevelték, hogy ismeretlent megszólítani és kérdezősködni tőle nem szabad. Elképzelhetetlen volt. A beszélgetésnek korlátai voltak, tudni kellett, mit illik, mit lehet. Ezeket – hála Istennek – kisöpörte az újságírás, a foglalkozásnak, hogy úgy mondjam, nem ártalma, hanem öröme, és magától értetődő lett, hogyha nekem valami fontos és többet szeretnék róla tudni, mint amennyit rögtön elárul, akkor megkérdzem. Nemrég került a kezembe egy Krúdy-tárca, azt hiszem 1920-ból, és gyönyörű volt, elérzékenyedett az ember, olyan szép volt. De úgy hiszem, hogy ez a műfaj ma már nem létezik, Kosztolányi tárcája se létezik. Ma az újságíró azért ír meg egy tárcát is, mert valami célja van vele. És abban a pillanatban, hogyha én valamit el akarok érni az írással, az már más dolog, mint az irodalom.

– *Az előbb szóba került édesapád ügyvédi irodája, és ahogy az egyes novelláidat olvassa az ember, forgatja regényeidet, akkor ezekben a művekben a nagyon érdekes kisvárosi hangulat mellett, kisvárosi figurák mellett még egy lényeges dolog derül ki, az, hogy a Te számodra, a Ti számotokra a család nagyon fontos volt, nagyon nagy összetartó ereje volt. Hogyan fogadta ez a család azt, hogy egyszer csak valaki író lesz, és elindul ezen a nem könnyű pályán? Olvasták-e ezt az első írásodat, hogyan tudták meg?*

– Amikor megjelent, akkor olvasták. Nagyon szép tőlük, hogy nem próbáltak lebeszélni, hogy ne ezt csináljam. Félték és féltettek, de nekem ennyi elég volt, hogy nem próbáltak lebeszélni róla.

– *És akkor meglátták, hogy ők maguk is valahogy megjelennek ezekben a művekben, ezt hogyan fogadták?*

– Nem emlékszem rá, hogy komoly konfliktus lett volna közöttünk. Én nagyon szerettem a szüleimet, nem kritikusan akartam őket nézni, inkább szeretettel közelíteni hozzájuk.

– *Az derül ki ezekből a művekből is.*

– Olyan kiszolgáltatott és nyomorúságos élete volt az '50-es, '60-as években egy vidéki értelmiséginek, aki nem tartozott a hatalmi körökbe, és akit ellenségnek akartak nyilvánítani, hogy később szinte minden mást eltakart ez a dolog. Akármit csináltak, nem tudtak változtatni az életükön. Tehát az ő sorsukat a kor rendezte el, nem saját maguk. Még biztos sokféle változatban vissza fog térni ez írásaimban. Ahogy múlik az ember felett az idő, ugyanazt többféleképpen és gazdagabban, esetleg másképp látja. Főleg hogyha olyan változások következtek be időközben, mint amilyenek nálunk 1990-ben.

– *A beszélgetés elején arról volt szó, hogy amikor elkezdte írni, tulajdonképpen nagyon magányos voltál, mert olyan közegben éltél, ahol egészen más érdeklődésű, egész más pályára készülő fiatalok vettek körül, akikkel nyilvánvalóan nem akartad megosztani az írásra való készülődés gondjait. Az élet különös. Férjed író, ha akarod, ha nem, nap mint nap az irodalom hosszabb-rövidebb ideig valahogy csak jelen van a hétköznapokban is.*

– Igen. A dologhoz azért hozzátartozik az, hogy Lázár Ervin többször komoran maga elé néz és azt mondja: „én nem vagyok író”. Ő az írói létezésről, mint olyantól, nagyon is távol szeretné magát tartani. Hála Istennek, ez nem megy. Úgyhogy akárminek is nevezi magát, természetesen író, kitűnő író, de az életvitelében, életformájában nem a par excellence író, aki esztétikával foglalkozik, felolvassa íróbarátainak az elkészült könyvét, vagy pedig fordítva, a barátja a verseit neki. Nem tudom, hogy előnye vagy hátránya az életünknek, mindenesetre ilyen.

– *Tehát ez azt jelenti, hogy normális hétköznapi beszélgetések vannak, nem műelemzések.*

– Igen.

– *Amikor a pályakezdésekről volt szó, akkor beszélte arról, hogy milyen magányos volt az indulásod, nem tartoztál írói csoportokhoz. Szeretnél-e, tudnál-e mestere lenni fiataloknak, elindítani fiatalokat, átadni nekik valamit? Gondoltál-e rá, vagy vannak-e tanítványaid?*

– Nemigen. Nincsenek tanítványaim, viszont valószínűleg illúzió vagy valami idilli kép létezik bennem a tanításról. Olyanféle, hogy a legmagasabb foka a létezésnek – lehet, hogy ez egy kicsit talán furcsán is hangzik –, mégiscsak az, amikor az ember a szavakkal át tudja adni azt, amit ő ismer, ő tud – tehát a tanítást. Hogy fogok-e valaha tanítani, nem tudom, mindenesetre előttem rendkívül nagy becsben van ez a pálya.

– *És mi az, amiről szeretnél mostanában írni? Mi az, ami most érdekel?*

– Van néhány dolog. Keveset mondok, mert kabalából az ember ne beszéljen arról, amit nem írt még meg. Azon töprengök és azon gondol-

kozom most sokat, hogy mi volna, ha megpróbálnám megírni az én virtuális életrajzomat. Tehát lehetséges életrajzomat, mondjuk 400 év terjedelmében. Úgyhogy az egyik, aki én is lehettem volna, élt, mondjuk, 1500-ban, a másik egy Mária Terézia idejében betelepült bajorországi iparoscsalád egyik tagja, az is lehettem volna, egyik nőtagja, vagy egy 1860-as évekbeli fiatal színésznő, aki 19 évesen tüdőbajban meghal. Ez foglalkoztat, hogy lehetséges-e ezt irodalmilag megoldani, ezt a képzelt életrajzot. Ha az ember azt akarná leírni csak, ami van, ami körülöttem létezik úgy, ahogy van, vagy azt, ami velem történt, ami vele történik, nem volna értelme leírni. A görögök esztétikai követelménye még a mímézis, a dolgok utánzása volt. Ma már nem az. Megváltoztak az élet körülményei és feltételei, mindent rögzíteni lehet képen, képernyőn, hangszalagon. Mi értelme volna realistának lenni? Már lassan a szociografikus írásoknak is csak valamiféle megőrző vagy tudományos vagy történeti jelentősége lesz, az irodalom perifériájára szorulnak. Tehát itt már a realizmussal vesződni vagy szembeállítani bizonyos irányzatokat, írókat a realizmus címén, én feleslegesnek érzem. Nincs realizmus a művészetben. Írjuk le azt, ami megtörténhetne, vagy egyszer majd megtörténik, vagy valaha talán megtörtént, esetleg sose történik meg. Hogy igazodjunk el benne és ezt a körülöttünk lévő szép összevisszaságot egy kicsit segítsen feltérképezni, elképzelni.